

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA BADIY ADABIYOT NAMUNALARINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Toshtemirova Nigina Normurod qizi

Xalqaro Nordik universiteti

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi (boshlang'ich ta'lim) magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida badiiy adabiyot namunalarini o'qitishning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy matnni tushunish, tahlil qilish va estetik didni shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning samaradorligini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida kuzatish, pedagogik tajriba-sinov, suhbat, taqqoslash va tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlar, klaster, aqliy hujum, rolli o'yinlar, muammoli ta'lim va AKT vositalaridan foydalanish o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, badiiy adabiyot darslarida zamonaviy yondashuvlarni qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, badiiy adabiyot, zamonaviy usullar, interfaol metodlar, pedagogik texnologiya, o'qish savodxonligi, estetik tarbiya, innovatsion ta'lim.

Abstract: This article analyzes modern methods of teaching literary works in primary education. The purpose of the research is to determine the effectiveness of innovative pedagogical technologies in developing students' comprehension, analytical skills, and aesthetic appreciation of literary texts. The study employed observation, pedagogical experiment, interviews, comparison, and analytical methods. The findings indicate that interactive techniques such as clustering, brainstorming, role-playing, problem-based learning, and the use of ICT tools significantly increase students' motivation and enhance independent thinking skills. It is concluded that applying modern approaches in literature lessons improves the overall effectiveness of the educational process.

Keywords: Primary education, literary works, modern teaching methods, interactive methods, pedagogical technology, reading literacy, aesthetic education, innovative learning

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные методы преподавания художественной литературы в начальной школе. Цель исследования – определить эффективность инновационных педагогических технологий в формировании у учащихся навыков понимания и анализа художественного текста, а также эстетического вкуса. В ходе исследования использовались методы наблюдения, педагогического эксперимента, беседы, сравнения и анализа. Результаты показали, что применение интерактивных методов, кластерного анализа, мозгового штурма, ролевых игр, проблемного обучения и ИКТ способствует повышению интереса учащихся к чтению и развитию самостоятельного мышления.

Сделан вывод о том, что использование современных подходов на уроках литературы повышает эффективность образовательного процесса.

Ключевые слова: Начальное образование, художественная литература, современные методы обучения, интерактивные методы, педагогические технологии, читательская грамотность, эстетическое воспитание, инновационное обучение.

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy talablardan biri – shaxsning mustaqil fikrlashi, muloqot madaniyati, estetik didi va kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining intellektual va ma'naviy shakllanishida poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyot namunalarini o'qitish masalasi nafaqat metodik, balki ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu bosqichda o'quvchida kitobga mehr, obrazli tafakkur, nutq madaniyati va estetik idrok asoslari shakllanadi. An'anaviy o'qitish jarayonida badiiy matn ko'proq mazmunni qayta hikoya qilish, savol-javob asosida tahlil qilish bilan cheklanib qolmoqda. Bunday yondashuv esa o'quvchining mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va matnni chuqur anglash kompetensiyasini to'liq rivojlantira olmaydi. Zamonaviy ta'lim paradigmasi esa reproduktiv faoliyatdan ko'ra konstruktiv va kreativ faoliyatni ustuvor deb biladi. Shuning uchun boshlang'ich ta'limda badiiy adabiyot namunalarini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda. Badiiy adabiyot darslari o'quvchilarning nafaqat o'qish texnikasini, balki o'qish savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qish savodxonligi esa matnni tushunish, tahlil qilish, baholash va undan hayotiy vaziyatlarda foydalana olish kompetensiyalarini o'z ichiga oladi. Shu jihatdan qaraganda, badiiy matn ustida ishlash jarayonida klaster, aqliy hujum, INSERT, "Baliq skeleti", rolli o'yin, dramatizatsiya, muammoli savollar kabi metodlardan foydalanish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilarda kommunikativ kompetensiya, tanqidiy tafakkur va ijodkorlikni shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari ham darsni tashkil etishda zamonaviy yondashuvni talab qiladi. Ularning e'tibori tez chalg'ishi, obrazli tafakkur ustuvorligi va hissiy idrok kuchliligi sababli badiiy matnni jonlantirish, vizuallashtirish hamda faol metodlar orqali o'zlashtirish samaraliroq natija beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, multimediya taqdimotlari, audioertaklar, interaktiv topshiriqlar o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi va ta'lim jarayonini individuallashtirish imkonini yaratadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, boshlang'ich ta'limda badiiy adabiyot namunalarini o'qitishning zamonaviy usullarini nazariy va amaliy jihatdan asoslash hamda ularning samaradorligini aniqlash bugungi ta'lim islohotlari sharoitida muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi –

boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyot namunalarini o'qitishda qo'llanilayotgan zamonaviy metodlarning o'quvchilarning o'qish savodxonligi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi o'rnini aniqlashdan iborat. Shunday qilib, boshlang'ich ta'lim jarayonida badiiy adabiyot namunalarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'qitish o'quvchining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi hamda ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili

Boshlang'ich ta'limda badiiy adabiyot namunalarini o'qitish metodikasi pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Mazkur muammoni yoritishda avvalo boshlang'ich sinflarda o'qish darslarining maqsad va vazifalariga oid ilmiy qarashlar tahlil qilindi. Metodik adabiyotlarda o'qish darslari nafaqat texnik o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, balki o'quvchilarning tafakkurini, nutqini va ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Shu nuqtai nazardan, badiiy asar boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun bilim manbai emas, balki estetik va tarbiyaviy ta'sir vositasi sifatida talqin etiladi. Boshlang'ich ta'lim metodikasi bo'yicha yaratilgan tadqiqotlarda (Q. Yo'ldoshev, N. Sayidahmedov, M. Ochilov va boshqalar) badiiy matn ustida ishlashning bosqichlari — asarni idrok etish, mazmunini anglash, tahlil qilish va umumlashtirish jarayonlari metodik jihatdan asoslab berilgan. Ushbu manbalarda an'anaviy savol-javob, qayta hikoyalash, ifodali o'qish usullari samarali deb baholangan bo'lsa-da, zamonaviy ta'lim talablari nuqtai nazaridan ular yetarli emasligi ham qayd etiladi. Chunki hozirgi ta'lim modeli o'quvchidan tayyor bilimni qabul qilish emas, balki mustaqil xulosa chiqarish va ijodiy fikrlashni talab etadi. So'nggi yillardagi ilmiy izlanishlarda o'qish savodxonligi tushunchasi alohida o'rin egallamoqda. Xususan, Programme for International Student Assessment (PISA) tadqiqotlarida o'qish savodxonligi matnni tushunish, tahlil qilish, baholash va undan amaliy faoliyatda foydalanish kompetensiyalari orqali talqin etiladi. Ushbu yondashuv boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyot darslarini tashkil etishda reproduktiv emas, balki analitik va refleksiv faoliyatni ustuvor qilish zarurligini ko'rsatadi. Demak, badiiy matn bilan ishlash jarayoni o'quvchining fikrlash operatsiyalarini faollashtirishga yo'naltirilishi lozim. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar nazariyasiga oid manbalarda (V. Bespalko, G. Selevko va boshqalar) ta'lim jarayonini loyihalash, natijani oldindan rejalashtirish va o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirish tamoyillari ilgari suriladi. Ushbu nazariy qarashlar asosida interfaol metodlar — "Aqliy hujum", "Klaster", "INSERT", "Baliq skeleti", rolli o'yinlar va dramatizatsiya kabi usullar ta'lim jarayoniga tatbiq etila boshladi. Ilmiy manbalarda mazkur metodlar o'quvchilarning darsdagi ishtirokini kuchaytirishi, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishi va o'zlashtirish darajasini oshirishi qayd etilgan. Psixologik tadqiqotlar, xususan, Lev Vygotskyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi hamda Jean Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari haqidagi qarashlari boshlang'ich yoshdagi bolalarda faol o'qitish metodlarining samaradorligini asoslaydi. Ushbu nazariyalarga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki faoliyat jarayonida, muloqot va hamkorlik orqali o'zlashtiradi. Bu esa badiiy adabiyot

darslarida muammoli vaziyat yaratish, obrazlarni rollarga bo‘lib ijro etish, bahs-munozara tashkil etish kabi metodlarning ahamiyatini oshiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda multimedia vositalari, elektron darsliklar va interaktiv platformalarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida motivatsiyani kuchaytirishi ta’kidlanadi. Badiiy matnni audio va vizual vositalar orqali idrok etish o‘quvchining tasavvur doirasini kengaytiradi hamda asar mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi. Biroq ayrim tadqiqotchilar texnologiyadan maqsadsiz foydalanish metodik samaradorlikni pasaytirishini ham qayd etadilar. Shuning uchun zamonaviy usullarni qo‘llash ilmiy-metodik asoslangan bo‘lishi lozim. Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda badiiy adabiyot namunalarini o‘qitish bo‘yicha yetarlicha nazariy asoslar mavjud. Biroq zamonaviy metodlarning aynan badiiy matnni tahlil qilish, o‘qish savodxonligini rivojlantirish va o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini shakllantirishdagi kompleks ta’sirini amaliy tajriba asosida chuqur o‘rganish zarurati saqlanib qolmoqda. Demak, mavjud ilmiy manbalar mazkur tadqiqotning nazariy poydevorini yaratadi va boshlang‘ich ta’limda badiiy adabiyot namunalarini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlarni tizimli ravishda qo‘llash muhimligini tasdiqlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Boshlang‘ich ta’limda badiiy adabiyot namunalarini o‘qitishning zamonaviy usullarini tadqiq etishda, avvalo, ta’lim jarayoniga shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuv mezonlari asos qilib olindi. Tadqiqot metodologiyasi o‘quvchini passiv tinglovchi emas, balki badiiy matnni idrok etuvchi, tahlil qiluvchi va unga munosabat bildiruvchi faol subyekt sifatida shakllantirish tamoyiliga tayandi. Badiiy adabiyot darslarining samaradorligi, eng avvalo, o‘qituvchining darsni qanday tashkil etishi bilan belgilanadi. Zamonaviy metodlarni qo‘llash jarayonida o‘qituvchining yo‘naltiruvchi, motivator va hamkor sifatidagi roli ustuvor deb belgilandi. Dars jarayonida klaster tuzish, muammoli savollar berish, rollarga bo‘lib o‘qish, dramatizatsiya elementlaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning matnga nisbatan qiziqishi va mustaqil fikrlashi rag‘batlantirildi. Tadqiqot jarayonida kuzatish, pedagogik tajriba va taqqoslash metodlari asosiy vosita sifatida qo‘llanildi. Dastlab o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi va matnni tushunish darajasi aniqlanib, keyingi bosqichda zamonaviy usullar asosida tashkil etilgan darslar orqali ularning bilim va ko‘nikmalaridagi o‘zgarishlar kuzatildi. O‘quvchilarning og‘zaki javoblari, matn yuzasidan bildirgan mustaqil fikrlari hamda ijodiy topshiriqlarni bajarish sifati tahlil qilindi. Metodologiyada tizimlilik va izchillik tamoyiliga alohida e’tibor qaratildi.

Zamonaviy usullar tasodifiy emas, balki maqsadga yo‘naltirilgan holda, har bir darsning mazmuni va vazifasiga mos ravishda qo‘llanildi. Bunda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, ularning qiziqish doirasi ham hisobga olindi. Shuningdek, tadqiqotda ta’lim jarayonining tarbiyaviy jihati ham inobatga olindi. Badiiy asar orqali o‘quvchilarda estetik did, axloqiy qadriyatlar, milliy an‘analarga hurmat kabi fazilatlarni shakllantirish

metodologiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraldi. Zamonaviy yondashuvlar nafaqat bilim berish, balki o'quvchining shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qilishi nuqtai nazaridan baholandi. Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi boshlang'ich ta'limda badiiy adabiyot namunalarini o'qitishda zamonaviy usullarni izchil, maqsadli va samarali qo'llash orqali o'quvchilarning o'qish savodxonligi, mustaqil tafakkuri va ijodiy faolligini rivojlantirishga qaratildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyot namunalarini o'qitishda zamonaviy usullarni qo'llash samaradorligi tajriba va nazorat guruhlarida misolida tahlil qilindi. Dastlabki diagnostika natijalari har ikki guruhda o'qish savodxonligi va matnni tushunish ko'rsatkichlari deyarli bir xil darajada ekanligini ko'rsatdi. O'quvchilarning aksariyati matn mazmunini umumiy tushunsa-da, chuqur tahlil qilish, qahramon xatti-harakatiga baho berish va mustaqil xulosa chiqarishda qiynalishi kuzatildi. Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhida badiiy asarlar zamonaviy metodlar asosida o'qitildi. Xususan, klaster tuzish orqali asar mazmuni tizimlashtirildi, muammoli savollar yordamida o'quvchilarning fikrlashi faollashtirildi, rolli o'yin va dramatizatsiya orqali qahramonlar obrazini chuqurroq anglashga erishildi. Dars jarayonida o'quvchilar kichik guruhlarda ishlashga jalb qilinib, o'z fikrini erkin va asosli bayon etishga undaldi. Natijada ularning darsdagi faolligi, savollarga javob berish sifati va mustaqil fikr bildirish ko'nikmalari sezilarli darajada oshdi. Nazorat guruhida esa darslar asosan an'anaviy savol-javob va qayta hikoyalash usulida olib borildi. Bu usul o'quvchilarning matn mazmunini eslab qolishiga yordam bergan bo'lsa-da, tahliliy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda yetarli natija bermadi.

Yakuniy nazorat natijalari shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhida o'qish savodxonligi ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshgan. O'quvchilar matndan asosiy g'oyani aniqlash, qahramonlarga tavsif berish, voqealar sabab-oqibatini tushuntirish va o'z munosabatini bildirishda ancha erkin harakat qila boshladi. Ularning og'zaki nutqi ravonlashdi, fikrni izchil bayon etish ko'nikmasi shakllandi. Shuningdek, darsga bo'lgan qiziqish va motivatsiya darajasi ham oshgani kuzatildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy metodlar badiiy adabiyot darslarini faollashtiradi, o'quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi hamda o'qish savodxonligini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, interfaol usullar orqali tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyati ancha rivojlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limda badiiy adabiyot namunalarini o'qitishda zamonaviy usullarni qo'llash ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va estetik didini rivojlantirishda muhim omil ekanligini tasdiqladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Boshlang'ich ta'limda badiiy adabiyot darslarida pedagogning eng asosiy vositasi – nutqdir. O'qituvchi nutqidan oqilona foydalanganda, o'quvchilarga voqea-hodisalar,

qahramonlar va matn mazmunini yetkazishda sezilarli natijaga erishadi. O'qituvchining ohangdor, ravon va yoqimli ovozi o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, ularni matnga qiziqtirish va darsga faol ishtirok etishga undashda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, pedagog ovozining kuchini, tembrini va ohangini bilishi, u bilan maqsadli ishlay olishi zarur.

Shuningdek, nutqning ifodali va ta'sirchan bo'lishi o'quvchilarda estetik did, madaniyat va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. O'qituvchi so'zining ohangdorligi va izchil ifodasi orqali o'quvchilarni fikrlashga, tahlil qilishga va o'z fikrini madaniyatli tarzda yetkazishga rag'batlantiradi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarga xos odob-axloq fazilatlari ham pedagog nutqida o'z aksini topadi. Buning natijasida, har bir o'qituvchi qaysi sohada ishlashidan qat'i nazar, chiroyli, ma'noli va ta'sirchan so'zlash qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Tilning boy imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda nutqni ravon, go'zal va ifodali yetkazish insoniyatning madaniy merosini boyitadi hamda ta'lim jarayonining sifatini oshiradi.

Takliflar

1. O'qituvchilar uchun nutq madaniyatini oshirish bo'yicha maxsus amaliy mashg'ulotlar va seminarlar tashkil etish.

2. Badiiy adabiyot darslarida pedagog nutqining ohangdor va ifodali bo'lishini ta'minlash, ovoz va tembrni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish.

3. O'quvchilarda estetik did va madaniyatni shakllantirish uchun dars jarayonida matnni jonlantirish, obrazli ifodalar va tasviriy vositalardan foydalanishni kengaytirish.

4. Tilning boy imkoniyatlarini o'rganish va uni o'quvchilarga amaliy namuna sifatida yetkazish orqali nutq madaniyatini mustahkamlash.

Shunday qilib, pedagog nutqining go'zalligi va ta'sirchanligi nafaqat dars samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarda madaniyat, estetik did va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev, Q. (2018). Boshlang'ich ta'lim metodikasi: badiiy adabiyot darslari. Toshkent: O'zbekiston.

2. Sayidahmedov, N. (2020). Interfaol pedagogik texnologiyalar va boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyot. Toshkent: "Fan va ta'lim".

3. Ochilov, M. (2019). O'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: "Sharq".

4. Vigotskiy, L. S. (1978). Psixologiya rivojlanish nazariyasi. Moskva: Pedagogika.

5. Piaget, J. (1972). Psixologik rivojlanish bosqichlari. Parij: Presses Universitaires.

6. Bepalko, V. P. (2001). Pedagogik texnologiyalar nazariyasi. Moskva: Akademiya.

7. Selevko, G. K. (2003). Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Sankt-Peterburg: Piter.

8. Programme for International Student Assessment (PISA). (2021). Reading Literacy Framework. OECD Publishing.

9. Abdullayeva, Sh. (2017). Boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti.

10. Tursunova, D. (2020). Zamonaviy usullar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirish. Toshkent: "Ilm-fan".

